

Ольга Музика

РОЛЬ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОГО ФАКТОРУ В АКТИВІЗАЦІЇ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Стаття присвячена актуальній проблемі мистецько-педагогічної освіти: ролі емоційно-вольового фактору в активізації художньо-творчої діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Наголошується на необхідності впровадження у навчально-виховний процес визначених психолого-педагогічних умов, які сприятимуть реалізації поставлених завдань, розкриттю творчого потенціалу студентів, саморозвитку і самовдосконаленню.

Ключові слова: емоційно-вольовий фактор, художньо-творча діяльність, психолого-педагогічні умови, майбутні вчителі образотворчого мистецтва.

В період бурхливого науково-технічного прогресу, суцільної комп'ютеризації, швидкого росту наукових знань та їх широкого застосування в освіті та науці, в часи кризової соціально-економічної нестабільності у суспільстві при значних стресових, емоційних навантаженнях особливо гостро постає проблема сформованості емоційно-вольової сфери кожної особистості, а особливо, майбутнього педагога.

Досить актуальним це питання постає у зв'язку із підготовкою фахівців у сфері образотворчого мистецтва. Адже емоційно-вольова сфера особистості, її творчі здібності мають тісні зв'язки, характеризуються певною взаємозумовленістю. Емоції можуть позитивно впливати на розкриття творчого потенціалу, формування стійкої мотивації до саморозвитку і самовдосконалення.

У науковій літературі питанням взаємозв'язку процесу творчості, розвитку творчих здібностей особистості з її емоційно-вольовою сферою, цілеспрямованістю, працелюбністю присвячено багато досліджень. На значущість емоційного переживання художника у творчому процесі вказують Є. Ільїн, Н. Киященко, В. Кузін, О. Лук, Я. Пономарьов та ін.

Важливість «емоційного фактору» в розвитку творчих здібностей підкреслюють у своїх працях Л. Виготський, Л. Єрмолаєва-Томіна та ін.

Відомі вчені-педагоги в галузі мистецької освіти (Є. Антонович, І. Зязюн, М. Лещенко, Л. Масол, А. Мелик-Пашаєв, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька, Б. Неменський, Є. Шорохов та ін.) вважають, що розвиток емоційного відношення до прекрасного є необхідною умовою успішної творчої діяльності, а її ефективність залежить від наявності в

особистості відповідних вольових якостей.

Метою статті є висвітлення ролі емоційно-вольової сфери в активізації художньо-творчої діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, визначення психолого-педагогічних умов, які сприятимуть реалізації поставлених завдань, розкриттю творчого потенціалу студентів, саморозвитку і самовдосконаленню.

Емоції у художньо-виховному процесі відіграють велику роль, адже під час пізнання навколишнього світу не тільки включаються мисленнєві процеси, а й почуття, емоції, завдяки яким розкривається їх суб'єктивне ставлення як до соціокультурної реальності, так і до себе. Сучасні науковці розглядають поняття «емоції» як збудження, хвилювання, як цілісний психічний процес з акцентом на виявленні особистісного ставлення до дійсності.

Емоції – невід'ємний компонент життєдіяльності обдарованої, творчої особистості. Емоційно багата особистість працює швидко, захоплено та експресивно, що позначається на продуктивності.

Як вважав О. Роден, перш, ніж копія того, що бачить художник, пройде через його руку, вона повинна пройти через його серце.

На значимість емоційного переживання художника в процесі творчого акту вказує В. Кузін, визначаючи три найбільш суттєві компоненти його емоційного стану під час створення художнього твору: а) емоційне переживання від об'єкту зображення; б) емоційне переживання від самого процесу зображення; в) загальний емоційний стан художника, який виявляється в легкості емоційного збудження, в силі і глибині вияву емоційного збудження [4, с. 218]. Зазначимо також, що емоційність і вольові якості вчений відносить до основних художніх здібностей, поряд з творчою уявою, мисленням, якостями зорової пам'яті [4].

Емоційне відношення і естетичні почуття художника до того, що він зображує, сприяє створенню яскравих, незвичайних образів і оригінальних композицій. Естетичні почуття виникають і в процесі сприйняття, і в процесі створення художнього твору. Результат творчості художника завжди є відображенням естетичного почуття і емоційного ставлення автора до світу і до того, що в ньому відбувається.

Естетичні почуття – це сфера найвищих людських почуттів, які активно впливають на духовне життя особистості, спонукають її до творчості, до діяльності за законами краси. Кожна фаза творчого процесу вимагає розвитку визначеного почуття і відношення до світу, до людей, до самого себе.

У процесі педагогічної й художньої творчості динамічне, експресивне сприймання навколишнього світу грає важливу роль. Експресивність – це сила вияву почуттів і переживань, потреба в активній діяльності, бажання і вміння виразити власні емоції.

На думку Л. Виготського, художні емоції – це узагальнений

систематичний досвід відношення людини до дійсності. І якщо звичайні емоції бувають позитивними і негативними, то художні емоції є тільки позитивними, вони збагачують якість естетичного сприйняття, образного мислення, потреб, смаку, ідеалів, умінь і навичок у творчій діяльності.

Художня емоційність характеризує особистісний зміст, якість і динаміку емоцій і почуттів особистості. До них відносять: вразливість, чутливість, імпульсивність. Ці якості характеризують її ставлення до явищ і подій оточуючого світу, невід'ємно пов'язані з особистісними і естетичними особливостями: світоглядом, переконаннями, ціннісними орієнтаціями, спрямованістю. В індивідуальному плані емоції характеризуються силою, тривалістю і лабільністю в різних формах протікання: настрою, відношеннях, реакціях на ситуацію [2, с. 106]. До емоційних почуттів відносять здивування, впевненість, сумніви.

У психологічних дослідженнях (Л. Виготський, О. Леонт'єв та ін.) доведено, що позитивні емоції скорочують час, необхідний для розвитку художньо-творчих здібностей особистості, вмінь, навичок.

Важливою, на наш погляд, є думка Л. Єрмолаєвої-Томіної, яка переконана, що в основі творчості лежить потреба у переживанні позитивних емоцій [2, с. 106].

У свою чергу, Я. Пономар'єв вважає, що емоційність разом з такими психічними процесами, як пам'ять, фантазія, мислення, лежать в основі творчої діяльності [7].

Художньо-творча діяльність – одна із найважливіших форм естетичного освоєння навколишнього світу, яка, на думку Л. Виготського, має найбільш придатні умови для творчої природи особистості й розвитку її творчих здібностей. У процесі художньої творчості творець виражає свої думки і почуття, прагнення до прекрасного, своє відношення до того, що відбувається у суспільстві, чим воно живе і дихає. Вчений відзначає, що у процесі художньої діяльності успішно розвиваються: спостережливість, внутрішнє бачення, образність і емоційність, конкретність мислення і уяви, здібність до синтезу [1].

Відтак, аналіз наукових джерел переконливо доводить, що художньо-творча діяльність має тісний зв'язок із емоційною сферою творця.

Творча художня діяльність, як і будь-яка інша, вимагає прийняття вольових рішень, необхідних для досягнення поставленої мети. Тому вольові властивості необхідні художнику для створення будь-якого художнього твору, вони містять у собі велику ефективну силу творчості.

У психології під волею розуміють свідоме регулювання своїх дій і вчинків, які виявляються у вмінні переборювати різні труднощі задля досягнення поставленої мети. Відтак, ефективність творчої діяльності залежить від наявності таких вольових якостей, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, витримка і т.п. «Прояв вольових зусиль пов'язаний із світоглядом художника, з його моральним обличчям,

зі спрямуванням особистості. Таким чином, воля постає великою силою в активізації творчості, в досягненні високих результатів, у формуванні художника як особистості» [10, с. 88].

Отже, воля необхідна студенту на всіх етапах роботи: усвідомлення мети, прийняття рішення, вибору способів і матеріалів для малювання. Вона регулює свідому активність, цілеспрямованість, планомірність у вдосконаленні творчих здібностей [8, с. 65].

Без вияву складних вольових дій неможливе включення у творчу діяльність, а отже, неможливий процес самореалізації особистості. Адже тільки кінцевий результат дій свідчить про вольові якості, силу волі. Виховання і розвиток вольових якостей студентів у процесі фахової підготовки невіддільне від виховання і розвитку естетичних почуттів і свідомості особистості.

На думку Л. Єрмолаєвої-Томіної, вольова саморегуляція пов'язана з розвитком особливих здібностей до переборення внутрішніх і зовнішніх перешкод і пошуку способів для їх формування. При цьому, як вважає дослідниця, у всіх випадках головним об'єктами вольової регуляції є дії, їх стимуляція, зупинка чи переорієнтація [2, с. 127].

До структури вольової саморегуляції включають такі компоненти: 1) наявність усвідомленої мети; 2) регуляція руху, дій і діяльності для досягнення її результату; 3) знаходження способів переборення зовнішніх і внутрішніх перешкод, які заважають здійсненню поставленої мети [2, с. 128].

Розробка і виконання творчих завдань, як самостійних, так і аудиторних, пов'язане з такою якістю творчої особистості як працелюбність, що виявляється у позитивному ставленні до творчого процесу. Позитивне ставлення до творчого процесу виникає тоді, коли особистість задоволена результатом творчої діяльності. А це можливо, коли вона володіє певними теоретичними знаннями та відповідними вміннями і навичками, може оперувати ними. Тобто розвиток знань, вмінь і навичок знаходиться на рівні, коли особистість може оперувати ними підсвідомо, не замислюючись, або свідомо трансформувати отриману інформацію згідно своїх задумів, що є дуже важливим у процесі художньої творчості.

У результаті аналізу психолого-педагогічних досліджень з питань емоційно-вольової сфери особистості ми можемо переконатися у її значимості для активної творчої діяльності, а, отже, процесу розвитку творчих здібностей. Адже без докладання вольових зусиль не можливо досягнути успіхів у будь-якій діяльності, особливо у творчій.

Важливою для нашого дослідження є думка Л. Єрмолаєвої-Томіної, яка переконана, що для активізації творчої діяльності, перш за все, необхідно розвивати оптимізм, який базується на вірі в силу і можливості людського розуму. Також вона наголошує на значимості розвитку емпатичного почуття, яке полягає в особливому сприйнятті, умінні входити в стан іншої людини чи об'єкта [2, с. 118–119].

Найскладнішим, найзагадковішим утворенням людської психіки вважає емпатію й О. Рудницька, пов'язуючи її з такими властивостями, як чутливість, готовність вслуховуватися, вживатися, толерантно ставитися до іншого Я, відчувати іншого суб'єкта, таким, яким він є, ставити себе на його місце. У свою чергу, входження в особистісний світ іншого, передбачає потребу відкритості власного внутрішнього світу, особистісного, довірливого спілкування, відмови від готових упереджених оцінок [9, с. 66].

За даними Є. Басіна (1996), творчі особистості володіють ознаками високої емпатійності: вони часто ідентифікують себе з іншими і легко змінюють ролі. Він вважає, що емпатія покликана витирати межі між «Я» творчого суб'єкта і зовнішнім «Я» об'єкту творчості.

Отже, студенти, опираючись на інтуїцію, почуття і емоції, повинні вміти визначати особливості задуму мистецького твору, його головну ідею. Тому всі відомі художники-педагоги – І. Крамської, І. Рєпін, В. Стасов, П. Чистяков та інші, приділяли особливу увагу розвитку естетичних почуттів своїх учнів, вчили бачити прекрасне у всьому, що нас оточує, і донести його до глядача у своїх творах.

Більшість дослідників творчого процесу наголошують на значенні стану натхнення для творчих особистостей. Натхнення – це творчий підйом, приплив творчих сил, стан напруги, творчого хвилювання. Воно характеризується підвищеною загальною активністю людини, усвідомленням легкості творчості, переживанням «одержимості», емоційного підйому. Натхнення сприяє творчій уяві, фантазії, тому що у свідомості легко виникають чисельні яскраві образи, думки, асоціації [3, с. 126–127]. Натхнення може переходити в екстаз у момент кульмінації творчого процесу – осяяння, відкриття.

Успішне закінчення творчого процесу супроводжується виникненням позитивних емоцій: задоволенням, радістю, захопленням.

Як показала практика, активізації творчої діяльності студентів сприяють: організація виставок їхніх творчих робіт, зустрічі з цікавими людьми, екскурсії до музеїв, перегляди і обговорення виставок, творча атмосфера на заняттях, впевненість у своїх можливостях, особистий приклад педагога. Адже сучасна педагогіка обирає шлях особистісно-орієнтованого навчання, яке засноване на всебічному розвитку особистості студентів у системі «учень-учитель». У цій системі відношення художника-педагога до студентів засноване на педагогічному співробітництві, довірі, співтворчості, на сприйнятті їх як повноправних партнерів.

Серед основних дидактичних принципів навчання у мистецькій освіті слід виокремити такі: принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу; принцип спонукання до творчого самовираження (за О. Рудницькою). Таким чином, для розвитку позитивної мотивації у навчанні й творчості слід забезпечити процес переживання емоцій

задоволення від досягнення успіхів, проявів самостійності та ініціативності, можливості самоствердження тощо [9, с. 95]. Для реалізації цього принципу педагог повинен розуміти внутрішній світ студента, використовувати методи емоційного стимулювання навчальної діяльності (заохочення і покарання, створення ситуацій успіху, позитивну атмосферу занять, постановку цікавих натюрмортів, вибір колоритної характерної натури, оригінальних костюмів тощо).

Принцип спонукання до творчого самовираження відображає сучасні соціальні вимоги до підготовки нового типу людини, яка відчуває себе комфортно при будь-яких змінах [9, с. 96]. Як уважає О. Рудницька, творче самовираження доповнює опановані знання і вміння багатством внутрішніх переживань, активізує образи підсвідомості і сприяє цілісному розвитку особистості [9, с. 96]. З огляду на це, слід заохочувати студентів до виконання творчих робіт різного напрямку, використовувати різні матеріали і техніки, їхнє поєднання і комбінування з метою знаходження свого неповторного індивідуального стилю.

Педагогічний підхід до вирішення цього питання полягає в тому, щоб: збуджувати і постійно підтримувати у студентів стан активної зацікавленості науковими і мистецькими цінностями; всією системою навчання і виховання; цілеспрямовано формувати інтерес, як цінну властивість особистості, що сприяє її творчій самостійності, цілісному розвитку.

Для створення творчої атмосфери, активізації творчої діяльності вчені також рекомендують сприяти незалежності й самостійності студентів. Творча атмосфера закладається не тільки вихованням допитливості, смаку до нестандартних рішень, здібності мислити нетривіально, але і необхідністю виховувати готовність до сприйняття нового і незвичайного, прагненням використовувати і втілювати досягнення інших людей [6].

Вирішальну роль при цьому відіграє позиція самого педагога, його ентузіазм, атмосфера свободи думки. Основні прийоми досягнення цієї мети: виявлення інтересу до дій студентів; доступні творчі завдання; розкриття особистісної значущості зробленого студентами; прийняття і заохочення різних відповідей і способів виконання завдань студентами; підвищення значення відповіді, навіть помилкової, пошук у ній зерна раціональності; не підкреслювати почуття провини після зробленої помилки [5].

Відтак, урахування і вивчення потреб, інтересів, мотивів та емоційної сфери особистості кожного студента – основні способи стимулювання до творчої діяльності.

У результаті аналізу існуючого педагогічного досвіду ми визначили психолого-педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть активізації художньо-творчої діяльності студентів: 1) врахування вікових особливостей і можливостей кожного студента; 2) використання співтворчості й

діалогічного впливу суб'єктів навчально-пізнавального процесу; 3) створення позитивно налаштованої, творчої атмосфери; 4) здійснення студентами рефлексії власної діяльності.

Активізація художньо-творчої діяльності студентів мистецьких спеціальностей є важливим завданням сучасної педагогічної освіти. Адже саме творча діяльність найбільшою мірою сприяє професійному й особистісному становленню майбутніх учителів, їх саморозвитку і самореалізації.

Тому система мистецько-педагогічної освіти потребує подальшого удосконалення, пошуків нових форм організації навчально-виховного процесу, організації самостійної творчої роботи студентів, системи дистанційної освіти, роботи з обдарованими студентами за індивідуальними програмами тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти томах / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 3. – 673 с.
2. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – 2-е изд. – М. : Академический Проект, 2003. – 304 с.
3. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2009. – 448 с. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).
4. Кузин В. С. Психология / В. С. Кузин. – М. : Высшая школа, 1974. – 280 с.
5. Лернер И. Я. Проблемное обучение / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.
6. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – М. : Политиздат, 1976. – 144 с.
7. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1980. – 303 с.
8. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев. – М. : Просвещение, 1987. – 176 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : [навчальний посібник] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
10. Шорохов Е. В. Композиция : [учеб. для студентов худож.-граф. пед. ин-тов.] / Е. В. Шорохов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1986. – 207 с. : ил.